

УДК 930.251.КРИП'ЯКЕВИЧ:82-94І.ФРАНКО

Тамара ЛИТВИН

ОКРЕМІ МАТЕРІАЛИ ПРО ІВАНА ФРАНКА В АРХІВІ ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА

У час чергової російської агресії ми вкотре намагаємося з'ясувати витoki “русского мира”. Згадаємо, що у ХІХ ст. у Галичині засновано Товариство ім. М. Качковського, яке діяло на гроші царського уряду і поширювало російську літературу. Частина галицьких громадських діячів стала прихильницею москво-фільських ідей, а в міжвоєнний період ХХ ст. – радянофільських. Ідея споконвічної дружби українського і російського народів активно популяризувалася Компартією Радянського Союзу. Компарти́йних ідеологем мали дотримуватись також науковці та літератори, зокрема західних областей України, яких не рідко звинувачували в буржуазному націоналізмі.

Ідея дружби із “старшим братом” мала також пропагуватись навіть в ході відзначення ювілеїв українських діячів науки і культури. Не стали винятком заходи у Львові та Києві 1956 р., які присвячувались 100-річчю від дня народження Івана Франка. У зв'язку з цим ювілеєм 5 квітня 1956 р. Президія АН УРСР звернулася до директора Інституту суспільних наук АН УРСР, доктора історичних наук Івана Крип'якевича з проханням “дати згоду” виступити з доповіддю на ювілейній сесії АН УРСР у м. Львові з нагоди 100-річчя з дня народження Ів. Франка, але позитивної відповіді вчасно не отримала. Напевно, історик мав певні застереження до запропонованої теми доповіді “Іван Франко про історичну єдність російського і українського народів”. 7 травня президент АН УРСР Олександр Палладін вдруге звертається до львівського вченого: “У зв'язку з тим, що до сесії залишилося небагато часу (вона відбудеться у вересні місяці), Президія АН УРСР просить Вас повідомити про свою згоду виступити на сесії, а також визначити, коли буде готовий текст доповіді”¹. Як свідчать документи родинного архіву вченого, Іван Петрович погодився написати текст такої доповіді, однак вона так і не була включена до “Програми роботи наукової сесії, присвяченої 100-річчю з дня народження великого сина українського народу, письменника революціонера-демократа Івана Яковича Франка”². Відсутній виступ вченого у матеріалах цієї наукової сесії³, а

¹ ЛННБУ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 314 (Крип'якевич І. П.). – Од. зб. 95/3. – Арк. 1.

² Програма роботи наукової сесії, присвяченої 100-річчю з дня народження великого сина українського народу, письменника революціонера-демократа Івана Яковича Франка 10–13 вересня 1956 року / МВО УРСР, Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 1956. – [15] с.

³ Іван Франко: статті та матеріали / [редкол.: В. Т. Дмитрук, В. В. Лесик, М. М. Пархоменко (відп. ред.), С. М. Шаховський, Ф. М. Неборячок, І. І. Дорошенко; МВО УРСР; ЛДУ ім. І. Франка. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1956 – Зб. 5. – 424 с.

також у тематичному збірнику “І. Я. Франко як історик” (Київ, 1956)⁴. Позатим в архіві вченого виявлено машинопис статті з кількома рукописними правками простим олівцем і ручкою з фіолетовим чорнилом⁵.

Як відомо, І. Крип’якевич не був близьким приятелем І. Франка, який був старший від нього на тридцять років, однак добре знав його творчість, неодноразово слухав його виступи в Науковому товаристві імені Шевченка та інших громадських акціях. Серйозне знайомство юнака з творчістю Каменяра відбулося ще 1902 р., коли допитливому гімназисту-шестикласнику бібліотекар Михайло Павлик позичив “без ніякої поруки” у кам’яниці на вул. Чернецького, 26 “Записки НТШ” (Т. 47) зі статтею Івана Франка “Козак Плахта”. Власне під враженням цієї публікації І. Крип’якевич вирішив стати “істориком України”⁶. Разом із Франком історик-початківець з 1905 р. брав участь в роботі Етнографічної комісії НТШ, першим головою якої у 1898–1900 рр. був відомий письменник. 8 липня 1906 р. вони разом виступали на засіданні Археографічної комісії НТШ: І. Франко повідомив про опис рукописів бібліотеки Василіанського монастиря св. Онуфрія у Львові, а його молодший колега прозвітував про роботу в краківських бібліотеках (Ягеллонській та Чарторийських)⁷.

1910 р. молодий педагог опублікував у часописі Українського студентського союзу “Молода Україна” рецензію на брошуру Івана Франка “П’ять листів Остапа Терлецького”, яка вийшла у Львові 1908 р. як відбитка з “Альманаху віденської Січі” і розповідає про зацікавлення тогочасних гімназистів та студентів⁸. У тому ж часописі з’явилася також анотація з двох речень І. Крип’якевича на брошуру Осипа Назарука “Про Івана Франка” (Львів, 1910)⁹. У львівському часописі “Письмо з Просвіти”, яке виходило в друкарні НТШ, 1911 р. опубліковано також рецензію молодого дослідника на книгу Івана Франка “Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї й епізоди” (Львів, 1910), в якій відзначено “свіжі” авторські узагальнення літопису українського просвітнього та літературного життя в 1880–1890 рр.; відзначено роль у цьому процесі громадських діячів Юліана Романчука та Володимира Барвінського¹⁰.

Уже згадана неопублікована студія І. Крип’якевича розпочинається абзацом молодечих спогадів: “Пригадую з давнього часу, з початку 1900 р. Івана Франка, як

⁴ І. Я. Франко як історик [редкол.: Г. О. Гуржій та ін.]; АН УРСР, Ін-т історії. “Наукові записки”. Т. 8. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. – 160 с.

⁵ ЛННБУ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 314 (Крип’якевич І. П.). – Од. зб. 95/1. – 31 арк.

⁶ *Крип’якевич І.* Спогади (Автобіографія) / *І. Крип’якевич* // Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / [відп. ред. Я. Ісаєвич; упоряд. Ф. Стеблій]; Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Львів, 2001. – С. 86.

⁷ Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – 1906. – Вип. III, 27. – 24 с.

⁸ *Крип’якевич І.* [Рецензія] / *І. К.* // Молода Україна. – 1910. – Ч. 1. – С. 31–32. – Рец. на бр.: П’ять листів Остапа Терлецького (Відбитка з “Альманаху віденської Січі”) / Іван Франко. – Львів, 1908. – 12 с.

⁹ *Крип’якевич І.* [Рецензія] / *І. К.* // Молода Україна. – 1910. – Ч. 1. – С. 40. – Рец. на бр.: Про Івана Франка / Осип Назарук. – Львів, 1910. – 12 с. – (Бібліотека “Громадського Голосу. Ч. 15”).

¹⁰ *Крип’якевич І.* [Рецензія] / *Ів. Крип’якевич* // Письмо з Просвіти. – 1911. – Ч. 1. – С. 21–22. – Рец. на кн.: Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї й епізоди / Іван Франко. – Львів, 1910. – VI, 144 с.

він входив в кімнату, де відбувалися засідання Наукового Товариства ім. Шевченка. Його постать — сильна, кремезна, а все-таки похилена, немов прибіта горем. Під пахвою у нього книги чи рукописи. Голова його з буйним, руським волоссям, високе чоло, очі зачервонілі, змучені, ніби від недіспаних ночей, — погляд далекий, зайнятий невідомими думами. Він сів біля столу, серед інших членів товариства. Відкривалося засідання. Він починав читати свою роботу — пісню про Правду і Неправду, матеріали до історії Коліївщини, про український вертеп, про зібрані ним проповідки, про підготовлений ним черговий том апокрифів і легенд. Як же ми слухали його доповідей. Він читав неголосно, але виразно. Пам'ятаю, немов це було вчора, його голос — рівний, глибокий, незвичайно милої барви: він читав, здавалося немов журчав десь потічок, — рівно, спокійно. Можна було його слухати й слухати. Який жаль, що цього голосу не записано на плівку”¹¹.

Далі І. Крип'якевич підкреслює, що “Франко залишався нерозгаданим явищем, незвичайним був тим, що він з'єднував у собі найвищі якості, з одного боку глибокого ученого-дослідника, з другого великого-письменника творця. В обох напрямках Франко відзначався всебічністю, гідною найбільшого подиву. В літературі він здобув собі ім'я у всіх жанрах, як лірик, епік, драматург, новеліст, сатирик, епіграміст — не було, мабуть, такої ділянки, в якій він не залишив би видатних творів. Не менш широка була тематика його наукових досліджень. Він був літературознавцем, критиком і публіцистом, багато робіт присвятив історії літератури різних народів, був глибоким знавцем фольклору, цікавився етнографією, брав слово у питаннях філології і мовознавства, дав ряд серйозних робіт з історії, працював по питаннях економіки”¹². Розкрито й творчу лабораторію вченого-енциклопедиста: “Наукові роботи вражають незвичайною ерудицією. Його зацікавлення ішли в найрізноманітніших напрямках. Він використовував не тільки загальновідомі публікації, але невтомно робив розшуки у давніх, забутих виданнях, рився у старих журналах і газетах, переглядав каталоги бібліотек, досліджував збірки стародруків і рукописів, був щоденним гостем у букіністів. Франко був незрівняним знавцем не тільки місцевої літератури, але так само добре орієнтувався в іноземних публікаціях. Не треба і згадувати, скільки мов він знав і як це допомагало йому у його розшуках. Це широке знання першоджерел було основною базою, з якої Франко виходив, коли приступав до дослідження якого-небудь питання. Користуючись величезним багатством даних, він міг кожну проблему освітлити з різних боків, і тому його наукові роботи завжди такі свіжі і оригінальні... Але Франко ніколи не вважав публікації матеріалів самоціллю. Нові джерела служили йому як цеглини для великих синтетичних будов”¹³. Відтак І. Крип'якевич висновує, що “ні в одного з українських учених кінця XIX і початку XX ст. немає такої глибокої оцінки вузлових проблем українознавства, як у Франка”¹⁴.

І. Крип'якевич відзначає Франкові студії, в яких розкриваються початки слов'янської писемності, аналізується література Київської Русі, зокрема літописи, прологи, толкові палеями, проповіді, апокрифи. І. Франко, на думку історика, був

¹¹ ЛННБУ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 314 (Крип'якевич І. П.), од. зб. 95/3. — Арк. 1.

¹² Там само. — Арк. 1–2.

¹³ Там само. — Арк. 2–3.

¹⁴ Там само. — Арк. 3.

незрівнянним знавцем писемної творчості XVI–XVIII ст., тобто доби козаччини; збирав та аналізував історичні думи, пісні і перекази. Він добре знав козацькі пам'ятки доби Коліївщини, творчість Івана Вишенського. Готуючи комплексну історію української літератури, Каменяр високо оцінював не лише творчість галицьких письменників, але й славетних митців слова з підросійської України — “Тараса Шевченка, Лесі Українки, Павла Грабовського, Івана Тобілевича, Володимира Самійленка, Володимира Винниченка”¹⁵.

З одного боку, І. Франко критикує проросійські заходи галицьких москвофілів, а з іншого, не заперечує позитивний вплив російської культури на західноукраїнські землі, насамперед Закарпаття, де був сильним угорський вплив. Знаючи неоднозначне ставлення Відня до українського визвольного руху, українського сепаратизму, І. Франко написав вірш “На паствінику” (1888), який цитує І. Крип'якевич:

*“...Господи! коли б вже раз
Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство
Пішло: москаль би все то скасував,
Зробив порядок, полекшу якусь
На бідний люд...”*¹⁶.

Від себе зауважимо, що в роки Першої світової війни риторика Каменяра щодо імперської Росії різко змінилася і стала грубою, викривальною.

Далі І. Крип'якевич цитує Франкову статтю “Подуви весни в Росії” (1904), в якій І. Франко з захопленням пише про творчість “Тургенева, Достоєвського, Гончарова, Салтикова-Щедріна, Толстого, Писемського, Григоровича, Успенського, Гаршина, Короленка, Чехова, Горького і цілої плеяди менших талантів”¹⁷. Михайла Чернишевського І. Франко вважав найкращим російським публіцистом. Цікавився суспільно-політичними поглядами Олександра Герцена, якого перекладав на українську мову. Цінував сатиру Салтикова-Щедріна, соціальні мотиви у творчості Тургенева. Каменяр шанував талант “великого письменника російської землі” Льва Толстого, його “гострість обсервацій, тонкість психологічного аналізу, пластичність малюнку, схильність до філософії”¹⁸. Водночас критикував суспільно-політичні погляди Толстого: за прихильність до консервативного націоналізму, його виступи проти сучасної культури, а також проповіді аскетизму.

І, насамкінець, історик відзначає, що Іван Франко критикував російський царизм як знаряддя експлуататорських класів, а Російську імперію назвав “великим чудовищем”¹⁹; вважав також об'єктивною “спільну боротьбу українського народу з російським за визволення з-під влади самодержавства”²⁰. У статті Івана Крип'якевича є також багато проросійської риторики, і чи не тому науковець вирішив не давати її до друку.

Відомий історик також цінував працю колег з відділу української літератури Інституту суспільних наук, сприяв виданню двох випусків інститутського збірника

¹⁵ ЛННБУ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 314 (Крип'якевич І. П.)... – Арк. 5–6.

¹⁶ Там само. – Арк. 7.

¹⁷ Там само. – Арк. 7.

¹⁸ Там само. – Арк. 16–17.

¹⁹ Там само. – Арк. 15, 23.

²⁰ Там само. – Арк. 31.

“Дослідження творчості Івана Франка” (Київ, 1956, 1959), відповідальним редактором якого він був. Ці видання об’єднали кращі франкознавчі студії вітчизняних літературознавців, філологів, культурологів — Степана Щурата, Романа Кирчіва, Степана Трофимука, Якіма Яреми, Ярослави Закревської, Івана Денисюка, Леоніли Міщенко, Григорія Островського, Михайла Нечиталюка та ін.²¹ У журналі “Вітчизна” вказані видання прорецензувала одеська дослідниця Марія Пчелінцева, яка відзначила не лише позитив, але й недоліки праці, зокрема відсутність відділу бібліографії²².

Як бачимо, в радянську добу Іван Крип’якевич не мав повної свободи наукової творчості, а тому інколи змушений був писати замовні компартійною владою тексти про дружбу і братство українського та російського народів. Утім, у цих текстах не завжди була суб’єктивна патетика, але й чимало корисної об’єктивної інформації про непрості українсько-російські відносини.

²¹ Дослідження творчості Івана Франка / [редкол.: *І. П. Крип’якевич* (відп. ред.) *О. І. Дей*, *О. Н. Мороз*, *С. В. Щурат*] ; АН УРСР. Ін-т суспільних наук. – Київ : АН УРСР, 1956. – 303 с.; Дослідження творчості Івана Франка / [редкол.: *І. П. Крип’якевич* (відп. ред.), *О. І. Дей*, *О. Н. Мороз*, *С. М. Трофимук*, *С. В. Щурат*] ; АН УРСР. Ін-т суспільних наук. – Київ : АН УРСР, 1959. – Вип. 2 – 217 с.

²² *Пчелінцева М.* Збірник Франкознавчих праць / *Марія Пчелінцева* // Вітчизна. – 1962. – № 8. – С. 218–219. – Рец. на кн. : Дослідження творчості Івана Франка / [редкол.: *І. П. Крип’якевич* (відп. ред.), *О. І. Дей*, *О. Н. Мороз*, *С. М. Із. Трофимук*, *С. В. Щурат*] ; АН УРСР. Ін-т суспільних наук. – Київ: АН УРСР, 1959. – Вип. 2. – 217 с.